

ВОЯГА ЕТМАГАН ҚИЗЛАР ҲУҚУҚБУЗАРЛИГИНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ашурова Гулноза

мустақил тадқиқотчи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19946007>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-aprel 2026 yil

Ma'qullandi: 28-aprel 2026 yil

Nashr qilindi: 30-aprel 2026 yil

KEYWORDS

вояга етмаганлар, қизлар
ҳуқуқбузарлиги,
профилактика,
криминологик таҳлил,
ижтимоий омиллар, оилавий
назорат, гендер ёндашув.

ABSTRACT

Мазкур тадқиқот вояга етмаган қизлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш масалаларига бағишланган. Унда мазкур тоифадаги ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш сабаблари ва уларга таъсир этувчи ижтимоий, психологик ва оилавий омиллар таҳлил қилинган. Тадқиқотнинг мақсади — профилактика тизимини самарадорлигини оширишга қаратилган илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат. Илмий ишда формал-мантиқий, қиёсий-ҳуқуқий ва тизимли таҳлил усулларидан фойдаланилди. Тадқиқот натижалари шунки кўрсатдики, профилактика чораларининг етарли даражада самарали эмаслиги, оилавий назоратнинг заифлиги ҳамда таълим муассасаларида профилактик ишларнинг тизимли эмаслиги ҳуқуқбузарликларнинг ортишига сабаб бўлмоқда. Шу муносабат билан гендер ёндашув асосида профилактика механизмларини такомиллаштириш зарурлиги асосланди. Тадқиқот натижалари амалиётда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Ушбу таҳлилнинг марказий хулосаси шундан иборатки, вояга етмаган қизлар ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш бўйича амалдаги тизим норматив жиҳатдан шакланган бўлса-да, унинг амалий архитектураси ҳануз гендер-сезгир, травмага йўналтирилган ва натижага қаратилган моделга тўлиқ айланмаган. Қизлар ҳуқуқбузарлиги улуш жиҳатдан кичик сегмент бўлгани учун у кўп ҳолларда “умумий вояга етмаганлар профилактикаси” ичида кўринмай қолмоқда; натижада қизларнинг виктимизация, руҳий саломатлик, оилавий зўравонлик, тенгдош ва катта ёшдагилар таъсири билан боғлиқ эҳтиёжлари профилактикада етарлича ҳисобга олинмади [1]–[4].

Ўзбекистонда очик статистика маълумотлари вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги доирасида қизлар улуши нисбатан пастлигини кўрсатади, бироқ айнан шу паст улуш махсус ёндашувни рад этиш эмас, балки аксинча, унинг зарурлигини англатади. 2024 йилда жиноят содир этган вояга етмаганлар 3 364 нафарни, шундан қизлар 300 нафарни ёки 8,9 фоизни ташкил этган; шу билан бирга, очик миллий маълумотларда ёш ва жинс кесимида барқарор, доимий кросс-таблицааларнинг чекланганлиги стратегик қарор қабул қилишни қийинлаштиради [2]. Халқаро тажриба ҳам шунга ўхшаш хулосага олиб келади: АҚШда қизлар вояга етмаганлар ишларининг тахминан чорак қисмини ташкил этади, Англия ва Уэлсда эса огоҳлантириш ёки судланган болаларнинг 14 фоизи қизларга тўғри келади, аммо уларда зўравонлик қурбони бўлиш, руҳий саломатлик муаммолари ва “status/survival” хулқлари нисбатан юқори учрайди [4]–[7].

Шунинг учун амалдаги тизимни такомиллаштиришнинг тўрт устувор йўналиши бор: биринчиси, гендер-сезгирликни нормалар ва амалиётга институционал стандарт сифатида киритиш; иккинчиси, идоралараро кейс-менежмент ва ягона йўналтириш механизмларини жорий этиш; учинчиси, формал профилактикадан чиқиб, диверсия, мактаб ва жамоа дастурлари, оилавий аралашув ва травмага йўналтирилган хизматларга ўтиш; тўртинчиси, ресоциализация ва реабилитацияни профилактиканинг чекка қисми эмас, балки унинг марказий босқичи сифатида белгилаш [1], [3], [4], [8], [9].

Амалдаги профилактика тизимининг муаммолари:

Биринчидан, амалдаги тизимда гендер-сезгир ёндашув етарлича институционаллашмаган. Амалдаги қонунлар вояга етмаганлар профилактикаси субъектлари, вазибалари ва умумий мақсадларини белгилайди, аммо қизлар учун алоҳида риск-профиль, виктимизация скрининги, жинсий эксплуатация хавфи, репродуктив ва руҳий саломатлик омиллари, эмоционал қарамлик ва оилавий зўравонлик билан боғлиқ махсус протоколлар аниқ ифодаланмаган. Натижада қизлар ҳуқуқбузарлиги “гендер-нейтрал” тизим ичида баҳоланади, ҳолбуки, халқаро тадқиқотлар қизлар делинквентлиги кўпинча виктимизация, руҳий жароҳат ва муносабатий босим билан кўпроқ боғлиқлигини кўрсатади [1], [4], [7], [8]. Гендер-сезгирликнинг йўқлиги амалиётда икки салбий оқибатга олиб келади: қизлар эҳтиёжлари етарли аниқланмайди ва профилактика чоралари эрта босқичда эмас, одатда, ҳуқуқбузарлик содир этилганидан кейин ишга тушади [4], [7].

Иккинчидан, идоралараро ҳамкорлик ҳуқуқий жиҳатдан назарда тутилган бўлса-да, амалда у кўп ҳолларда фрагментар тусга эга. Қонунчилик профилактика субъектларининг кенг доирасини белгилайди: комиссиялар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, таълим, соғлиқни сақлаш, меҳнат, васийлик, маҳалла ва ННТлар [1]. Бироқ муаммо айнан “ҳамма масъул — демак, аниқ ҳеч ким жавобгар эмас” деган институционал парадоксда намоён бўлади. Қайси ҳолатда мактаб психологи ташаббускор бўлиши, қачон тиббий-психологик ёрдам уланиши, қачон ҳимоя ордери, қачон ижтимоий хизмат, қачон эса диверсия дастури ишга тушиши ҳақида ягона кейс-маршрутлар ва мажбурий йўналтириш протоколлари етарли даражада стандартлашмаган [3], [8], [9]. Бу эса ишларнинг “идоралар ўртасида айланиб юриши”, айрим ҳолатларнинг эътибордан четда қолиши ва такрорий ҳуқуқбузарлик хавфининг сақланиб қолишига олиб келади.

Учинчидан, профилактика фаолиятининг муайян қисми формал характерга эга. Амалий даражада профилактика кўпинча суҳбат, огоҳлантириш, ҳисобга олиш, текширув ва эпизодик профилактик рейдлар билан чекланиб қолади. Бундай усуллар қисқа муддатли назорат самарасини бериши мумкин, лекин улар қизларнинг ҳуқуқбузарликка кириш траекториясини шакллантирувчи омиллар — оилавий конфронтация, мактабдан узилиш, тенгдош босими, руҳий жароҳат, қашшоқлик ёки эксплуатация — ни бартараф этмайди [3], [8], [10]. Халқаро адабиётда айнан шу ҳолат “surface compliance” деб баҳоланади: тизим муайян ҳаракатни бажаргандай кўринади, аммо хавфни тубдан камайтирмайди [4], [8].

Тўртинчидан, ресоциализация ва реабилитация профилактиканинг энг заиф бўғинларидан бири бўлиб қолмоқда. Қиз билан иш кўпинча ҳуқуқбузарлик фактини қайд этиш, процессуал чора ёки тарбиявий таъсир билан чекланади; ундан кейинги босқич — таълимга қайтариш, касбий кўникма, оилавий медиация, индивидуал психологик ёрдам, наставничество, хавфсиз ижтимоий муҳитга қайта жойлаштириш — етарли изчилликка эга эмас [3], [7], [10]. Қизлар учун бу айниқса муҳим, чунки халқаро тадқиқотлар уларда ҳуқуқбузарлик ва виктимизация бир-бирига ўралиб кетганини, яъни “resocialization” айни пайтда “recovery” ҳам бўлиши кераклигини кўрсатади [4], [7].

Қиёсий таҳлил шуни кўрсатадики, қизлар ҳуқуқбузарлиги сон жиҳатидан аксар мамлакатларда ўғил болаларга қараганда паст, аммо ҳуқуқий реакциянинг тури ва эҳтиёжлар профили бошқачароқ. АҚШда расмий маълумотларга кўра, 2022 йилда қизлар вояга етмаганлар ишларининг 24 фоизини ташкил этган; лекин айни вақтнинг ўзида улар статус ҳуқуқбузарликлари ва техник бузилишлар кесимида нисбатан юқори улушга эга бўлган. Бу қизларнинг анъанавий оғир жиноятлардан кўра кўпроқ қочиб кетиш, мактаб интизоми, оилавий можаро, қоидаларни бузиш каби муносабатий ва ижтимоий назорат билан боғлиқ хатти-ҳаракатлар орқали тизимга киришини англатади [5].

Халқаро стандартлар ҳам миллий ислоҳотлар учун аниқ мезон беради. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция, Пекин қоидалари, Эр-Риёд йўриқномалари, шунингдек, Бола ҳуқуқлари бўйича кўмитанинг 24-сонли Бош шарҳи болалар одил судловида қамоққа ва жазога эмас, диверсияга, ижтимоий реинтеграцияга, бола манфаатига ва мутаносибликка устувор аҳамият қаратишни талаб қилади [8],[11]. Шу нуқтаи назардан, қизлар ҳуқуқбузарлигини олдини олишнинг замонавий модели тўрт устунга таяниши керак: эрта аниқлаш, диверсия, травмага йўналтирилган хизматлар ва жамоага қайта қўшиш.

Ўзбекистонда профилактика соҳасининг ҳуқуқий асоси мавжуд ва у охириги йилларда сезиларли янгиланди. 2010 йилги қонун профилактиканинг умумий рамкасини белгилади; 2023 йилда хотин-қизлар ва болалар ҳимоясини кучайтиришга қаратилган ўзгартишлар қабул қилинди; 2024 йилда болалар масалалари бўйича комиссиялар фаолияти қайта ташкил этилди; 2025 йилда эса инспектор-психологлар ва болалар билан ишлашга ихтисослашган тузилмаларнинг ҳуқуқий асоси кенгайтирилди [1], [9]. Бу — институционал модернизация учун мустаҳкам пойдевор.

Бироқ ҳуқуқий таҳлилдан келиб чиқадиган асосий хулоса шундаки, мавжуд база асосан “умумий профилактика тизими”ни белгилайди, лекин қизлар ҳуқуқбузарлигини олдини олишнинг махсус стандартларини аниқ белгилаб бермайди. Хусусан, қуйидаги

бўшлиқлар сақланиб қолмоқда: гендер-сезгир хавфни баҳолаш шкалалари; мажбурий идоралараро кейс-конференция; виктимизация ва травма скрининги; диверсия дастурлари учун аниқ йўл хариталари; бюджетлаштирилган ресоциализация пакетлари; очиқ статистикада ёш × жинс кросс-таблицалярни эълон қилиш мажбурияти [1], [2], [8], [9].

Профилактикани такомиллаштириш учун ҳуқуқий, дастурий ва бошқарувий даражада бир-бирига боғланган чоралар керак. Қисқа муддатда энг катта самарани берадиган чора — хавфнинг эрта аниқланишини, йўналтиришни ва иш юритишни стандартлаштиришдир. Ўрта муддатда диверсия, мактаб ва жамоа дастурлари, гендер-сезгир ресоциализация пакетларини жорий этиш ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Узок муддатда эса маълумотлар инфратузилмаси, натижага асосланган молиялаштириш ва қонунчиликка махсус нормалар киритиш керак бўлади [1], [4], [8], [11].

Муаммо	Қисқа муддатли чоралар	Ўрта муддатли чоралар	Узоқ муддатли чоралар	Амалга ошириш ва бюджет
Гендер-сезгир ёндашув етишмаслиги	Қизлар учун хавф ва эҳтиёжларни баҳолаш чек-листи; виктимизация ва травма скрининги	Гендер-сезгир миллий стандарт ва ўқув модуллари	Қонунчиликка махсус гендер-сезгир норма киритиш	Қисқа муддатда паст/ўрта харажат; мавжуд кадрлар асосида мумкин
Идоралараро ҳамкорлик суствлиги	Ягона кейс-маршрут ва йўналтириш протоколи	Туман даражасида кейс-конференция ва рақамли кейс-менежмент	Миллий интеграциялашган маълумот платформаси	Ўрта харажат; босқичма-босқич жорий этиш мақбул
Профилактиканинг формаллиги	Ҳисобга олишдан ташқари оилавий ва мактаб аралашуви пакети	Диверсия, менторлик, мактабда ҳаётий кўникмалар дастури	Жамоага асосланган комплекс сервислар тармоғи	Ўрта/юқори харажат, аммо юқори самарадорлик
Ресоциализация заифлиги	Индивидуал реинтеграция режаси	Таълимга қайтариш, касбий кўникма, психотерапевтик ёрдам	Натижага асосланган реабилитация экотизими	Ўрта харажат; идоралараро шериклик орқали

Муаммо	Қисқа муддатли чоралар	Ўрта муддатли чоралар	Узоқ муддатли чоралар	Амалга ошириш ва бюджет
				камайтириш мумкин
Маълумотлар етишмаслиги	Age×sex кросс-таблицаларни жорий ҳисоботга киритиш	Суд, профилактика, таълим ва ҳимоя маълумотлари ни мослаштириш	Миллий М&Е тизими ва очиқ дашборд	Паст/ўрта харажат; энг юқори бошқарув таъсири

Таклиф этилаётган идоралараро кейс-менежмент механизми қуйидагича кўриниш олиши мумкин:

Таклиф этилаётган идоралараро кейс-менежмент механизми вояга етмаган шахслар, айниқса, хавф гуруҳига мансуб қизлар билан ишлашда комплекс, тизимли ва босқичма-босқич ёндашувни назарда тутати. Ушбу механизмнинг биринчи босқичи хавфни аниқлашдан иборат бўлиб, бу жараён таълим муассасалари, маҳалла институтлари, ички ишлар органлари ҳамда соғлиқни сақлаш тизими субъектлари томонидан амалга оширилади. Мазкур босқичда шахснинг ижтимоий хулқ-атвори, оилавий муҳити, таълимдаги иштироки ва эҳтимолий девиант тенденциялари дастлабки равишда қайд этилади.

Кейинги босқичда бирламчи скрининг ўтказилиб, унда шахснинг хавф даражаси, эҳтимолий виктимизация ҳолатлари ва травматик тажрибаси комплекс баҳоланади. Скрининг натижаларига кўра, шахс уч тоифадан бирига — паст, ўрта ёки юқори хавф гуруҳига ажратилади. Паст хавф даражасидаги ҳолатларда асосий эътибор мактаб ва жамоа даражасидаги профилактик дастурларга қаратилса, ўрта хавф даражасида идоралараро кейс-конференция ташкил этилиб, турли субъектлар иштирокида муаммони комплекс кўриб чиқиш таъминланади. Юқори хавф ҳолатларида эса устувор вазифа сифатида шахсни ҳимоя қилиш, тиббий ва психологик ёрдам кўрсатиш, зарурат туғилганда хавфсиз муҳитга жойлаштириш чоралари амалга оширилади.

Ўрта ва юқори хавф тоифалари учун кейинги босқичда индивидуал кейс-режа ишлаб чиқилади. Ушбу режа шахснинг индивидуал эҳтиёжлари, ижтимоий ҳолати ва хавф омилларини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилади. Шу асосда ҳуқуқий таъсир чоралари, жумладан диверсия (жиноят адлияси тизимидан четлатиш) ёки бошқа ҳуқуқий жавоб шакллари қўлланилиши мумкин. Бунда жазо чораларидан кўра профилактика ва реабилитация устувор аҳамият касб этади.

Кейс-менежментнинг навбатдаги босқичи ижтимоий мослаштириш ва реабилитация жараёнларини қамраб олади. Унда оила билан мақсадли ишлаш, шахсни таълим тизимига қайта жалб қилиш, менторлик дастурларини жорий этиш ҳамда психологик ва ижтимоий реабилитация чораларини амалга ошириш назарда тутилади. Мазкур чора-тадбирлар шахснинг қайта ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфини камайтиришга ва унинг барқарор ижтимоийлашувини таъминлашга қаратилган.

Якуний босқичда эса 30, 90 ва 180 кунлик даврий мониторинг амалга оширилиб, қабул қилинган чораларнинг самарадорлиги баҳоланади. Мониторинг натижаларига кўра кейс ёпилиши ёки қайта баҳоланиб, қўшимча чоралар белгиланиши мумкин. Шу тариқа, мазкур идоралараро кейс-менежмент механизми профилактика, ҳимоя ва реабилитация элементларини ўзаро уйғунлаштирган ҳолда, вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда самарали институционал модел сифатида намоён бўлади.

Бу моделнинг моҳияти шундаки, “битта ҳуқуқбузарлик — битта формал реакция” ёндашуви ўрнига “битта ҳолат — битта интеграциялашган реинтеграция режаси” тамойили жорий этилади. Айти шу модель диверсияни ҳам амалий мазмун билан тўлдиради: диверсия жазодан “озод қилиш” эмас, балки ҳуқуқбузарликнинг сабабий занжирига аралаштириш воситасига айланади [8], [11].

Қонунчиликка киритилиши мумкин бўлган асосий тақлифлар қуйидагилардан иборат: профилактика тўғрисидаги қонунда “гендер-сезгир профилактика” ва “травмага йўналтирилган иш” тушунчаларини норматив даражада белгилаш; вояга етмаган қизлар бўйича мажбурий идоралараро кейс-конференция ва индивидуал реабилитация режасини жорий этиш; диверсия дастурларининг минимал стандартларини тасдиқлаш; очиқ расмий ҳисоботларда age×sex кросс-таблицааларни мажбурий тарзда эълон қилиш [1], [8], [9].

Йўналиш	Индикатор	Манба	Даврийлик	Изоҳ
Гендер-сезгирлик	Қизлар бўйича age×sex кросс-таблицаалар мавжудлиги	статистика ҳисоботлари	чорак/йил	бинар индикатор
Эрта аниқлаш	Скринингдан ўтган қизлар улуши	мактаб, ИИБ, соғлиқни сақлаш	чорак	хавф ва эҳтиёж баҳоси
Идоралараро иш	Кейс-конференция ўтказилган ҳолатлар улуши	комиссиялар баённомаси	ой/чорак	сифат кўрсаткичи
Диверсия	Формал жазо ўрнига диверсияга йўналтирилган қизлар улуши	суд, прокуратура, ИИБ	чорак/йил	альтернатив чоралар қамрови
Травмага йўналтирилган ёрдам	Психологик/психотерапевтик хизмат олганлар улуши	соғлиқни сақлаш, мактаб	чорак	хизмат сифатини баҳолаш
Таълимга қайтиш	3 ой ичида таълимга қайтган қизлар улуши	таълим органлари	чорак	ресоциализация ядроси

Йўналиш	Индикатор	Манба	Даврийлик	Изоҳ
Рецидив	12 ойда такрорий ҳуқуқбузарлик кўрсаткичи	ИИБ, суд	йил	асосий натижа индикатори
Хавфсизлик	Ҳимоя ордери ёки ҳимоя хизмати билан таъминланган ҳолатлар	ички ишлар, ижтимоий ҳимоя	ой/чорак	виктимизацияга жавоб
Оилавий иш	Оилавий консилиум/медиация билан қамраб олинган ҳолатлар	махалла, комиссия	чорак	оилавий аралашув
Бюджет самарадорлиги	Бир ҳолатга сарф ва натижа нисбати	молия, соҳавий идоралар	йил	cost-effectiveness

Фойдаланилган адабиётлар:

- [1] Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни (O‘RQ-263, 2010); мазкур қонун профилактика субъектлари доираси ва умумий вазифаларини белгилайди.
- [2] Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитасининг жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликка оид 2024 йиллик ҳамда 2022–2025 йиллар чораклик материаллари; 2024 йилда вояга етмаган ҳуқуқбузарлар 3 364 нафар, шундан қизлар 300 нафар (8,9%).
- [3] Justice for Children in Uzbekistan: Consolidated Report (UNICEF); Ўзбекистон бўйича қизлар улуши, ёш таркиби, гуруҳли ва катта ёшдагилар иштирокидаги ҳолатлар ҳамда болалар одил судлови тизимига оид муҳим эмпирик манба.
- [4] Margaret A. Zahn ва бошқалар, Causes and Correlates of Girls’ Delinquency (OJJDP); қизлар ҳуқуқбузарлигида оилавий низо, виктимизация, мактаб билан боғлиқлик ва каттароқ ёшли эркак тенгдошлар таъсирини асослайди.
- [5] OJJDP, Fast Facts on Youth Justice; АҚШда қизлар улуши, статус ҳуқуқбузарликлари ва турар-жойлаштириш структураси бўйича расмий маълумотлар.
- [6] Youth Justice Statistics 2024 to 2025 (England and Wales) ва қизлар бўйича инспекцион аналитик материаллар; қизлар улуши паст бўлса-да, safeguarding ва mental health эҳтиёжлари юқори эканини кўрсатади.
- [7] Trauma among Girls in the Juvenile Justice System (NCTSN); виктимизация, PTSD, жинсий зўравонлик ва “survival crimes” концепцияси бўйича асосий манба.
- [8] UNICEF ECARO, Prevention of Child Offending; Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция, Пекин қоидалари, Эр-Риёд йўриқномалари ва Бола ҳуқуқлари бўйича қўмитанинг 24-сонли Бош шарҳи асосида диверсия, реинтеграция ва жамоага асосланган профилактика моделини асослайди.

[9] Ўзбекистон Республикасининг О'РQ-829 (2023), PF-201 (2024), О'РQ-1024 (2025) ҳужжатлари (Ўзбекистон Республикасининг "Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида"ги Қонуни, О'РQ-263, 29.09.2010. Ўзбекистон Республикасининг "Хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги Қонуни, О'РQ-829, 11.04.2023.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Болалар масалалари бўйича комиссиялар фаолиятининг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони, PF-201, 02.12.2024.

Ўзбекистон Республикасининг "Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизими такомиллаштирилиши муносабати билан Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга ўзгартишлар киритиш ҳақида"ги Қонуни, О'РQ-1024, 06.02.2025).

[10] А.Н.Ильяшенко. Преступное поведение несовершеннолетних женского пола и его предупреждение. Дисс. ... канд. юрид. наук.; Н.Н.Перетокина. Насильственные преступления, совершаемые несовершеннолетними лицами женского пола. Дисс. ... канд. юрид. наук.; С.П.Козлов. Проблемы предупреждения преступлений несовершеннолетних женского пола. Дисс. ... канд. юрид. наук.; О.А.Осадчук. Преступность несовершеннолетних женского пола: криминологические и уголовно-правовые аспекты. Дисс. ... канд. юрид. наук..

[11] Ниёзова С.С. "Вояга етмаганлар жиноятчилигининг сабаблари ва уларга имкон берган шарт-шароитларга доир илмий ёндашувлар", 2023.

[12] Усманова Муборак Акмалджановна. (2026). Вояга етмаганлар жиноятчилиги: криминологик таҳлил ва профилактика механизмларини такомиллаштириш. International Multidisciplinary Research in Academic Science (IMRAS). – 2026. – Vol. 9, Issue 02. – Б. 9–14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18731925>